

*Belevenissen van een hulponderwijzer rond 1871 op sollicitatiereizen
naar Buitenpost en andere dorpen*

Te voet en in een 'lomp vierkanten bak'...

Door Dirk Reinder Wildeboer te Buitenpost
Secretaris van de Stichting Oud-Achtkarspelen
Tel. 0511-541920
E-mail: d.r.wildeboer@hetnet.nl

In oude jaargangen van de Leeuwarder Courant omstreeks 1930 deed een gepensionerd hoofd van een lagere school uitgebreid verslag van zijn levensloop.

Het waren jeugdherinneringen aan de tweede helft van de negentiende eeuw en wat hij later als volwassene meemaakte. Op een van zijn 'examenreizen', zoals hij dat noemde, kwam hij ook in Buitenpost om te solliciteren als hoofd van de openbare lagere school te Kooten. In dit artikel vindt u het verslag van zijn bezoek op het gemeentehuis van Achtkarspelen en wat er allemaal om heen gebeurde. Verder wordt aandacht besteed aan zijn andere reizen door de provincie met het doel om een benoeming als schoolhoofd te krijgen.

Inleiding

Jan Tjisses van Dijk, kwam ter wereld op 29 december 1846 te Engelum, een klein dorp in de buurt van Leeuwarden. Na de lagere school vond hij werk als boerenknecht in zijn geboortedorp, maar later ging hij 'normaallessen' volgen met het doel om onderwijzer te worden en hierin slaagde hij. Een dagopleiding voor de opleiding als leerkracht kwam eerst in de twintigste eeuw van de grond. Destijds was er een aantal schoolhoofden in de buurt van het dorp, die deze 'normaallessen' verzorgden en dit gebeurde uiteraard na hun gewone werk. In het verhaal van Jan van Dijk krijgen we een duidelijk beeld van de tijd van toen. Verbindingen met het openbaar vervoer naar de plaatsen waar hij heen moest waren in de regel slecht en om daar op tijd te zijn moest dan ook geregeld ergens worden overnacht. Ook duurden de examens vaak tot laat in de avond en was het weer

nodig om een slaapplek te vinden, omdat men dan niet meer thuis kon komen. Voor het onderzoek van de sollicitanten nam men in Buitenpost ruimschoots de tijd, zoals blijkt uit de gedeeltelijke inhoud van het volgende verslag: "Zittingsdag den 28 November 1871. Vergadering van Burgemeester en Wethouders van Achtkarspelen met den heer Districts Schoolopziener Philippus van Blom, Leden der Plaatselijke Schoolcommissie en van Leden van den Gemeenteraad, tot het houden van een vergelijkend examen over de 54 van de 65 zich aangeboden te hebben, opgekomen sollicitanten naar de vacante hoofdonderwijzers betrekking aan de openbare lagere school te Kooten. De vergadering wordt geopend 's morgens ten 9 en half uur". Vervolgens worden genoemd alle namen van de aanwezigen (totaal 11).

Hierbij springt in het oog dat de plaatselijke schoolcommissie bestaat uit de beide wethouders, de gemeentesecretaris en een lid van de raad, die dus ambtshalve in de commissie zitting hebben. Van een vertegenwoordiging door de ouders van de leerlingen in Kooten was dus geen sprake en destijds zal dit ook wel niet gebruikelijk zijn geweest.

Verder staat in het verslag van de zitting te lezen: "De heer Schoolopziener, geadsisteerd door Hendrik Leopold, hoofdonderwijzer te Buitenpost, houdt zich bezig met het afnemen van het examen der 54 opgekomen sollicitanten, zoowel mondeling als schriftelijk en welke examen duurt tot 's avonds tien ure. Waarop tot het nagaan en de beoordeling der door de sollicitanten verrigte werkzaamheden wordt overgegaan, hetwelk eerst den 30 November 1871 's nademiddags ten

twee ure is afgelopen, waarvan het volgende tableau is opgemaakt en vastgesteld".

Overzicht resultaten

Opgemaakt werd een 'Tafel van vergelijking van de mate der Kundigheden van de Sollicitanten', waarvan een deel bij dit artikel is afgedrukt. Er werd maar liefst in elf vakken geëxamineerd, te weten lezen, zingen, schrijven, spel- en taalkunde, onderwijs, stijl, rekenkunde, vaderlandse geschiedenis, aardrijkskunde, natuurkunde en vormingsleer.

Onze Jan van Dijk bracht het er niet slecht af en eindigde, zoals later blijkt, op nummer 9 van alle deelnemers.

Dit was niet goed genoeg om op de voordracht van 6 personen te worden geplaatst. Op alfabetische volgorde staat hij op de lijst bij nummer 7 aangegeven.

Naar Blesse en Buitenpost

Hierna laten we Jan van Dijk aan het woord over zijn 'examenreizen' naar De Blesse en Buitenpost in 1871 en de bijzonderheden die er voor en na gebeurden.

"Van 1887 tot en met 1872 was ik hulponderwijzer te Dronrijp en 't was in 1871 dat ik de acte van hoofdonderwijzer behaalde, die mij recht gaf te solliciteeren naar de betrekking van hoofd eener school, zooals men toen begon te zeggen. Dat solliciteeren bracht mee, dat men opgeroepen werd, om een vergelijkend examen af te leggen, gewoonlijk in de hoofdplaats van de gemeente, waarin de vacante betrekking was. In de jaren 1871 en 1872 zag men mij dan ook geregeld in de rijen van hen, die zich 'sollicitant van beroep' noemden. Als hun, op hunne reizen, gemoedelijk als dat toen ging, gevraagd werd 'wat hja bij 't ein hienen'. In één jaar heb ik aan 11 zulke examens deelgenomen, in alle oorden van Friesland, zoodat ik ruimschoots in de gelegenheid was, de moeilijkheden van het reizen toentertijd te ervaren. Van mijn eerste examenreizen wil ik hierna iets vertellen. Op een Donderdagmorgen in de vroegte voetteerde ik van Dronrijp naar Leeuwarden. Dat was een zuinigheidsmaatregel, want ik had ook met den trein kunnen gaan, maar de beurs van een hulponderwijzer, die f 300,- min f 6,- (voor 't pensioenfonds) salaris had, maakte

zulke maatregelen noodzakelijk. Met den trein Leeuwarden-Mepel bereikten wij – want er waren meer – net voor den aanvang van 't examen Wolvega, ik meen 15 in getal, in 't strijdperk zouden treden, om hoofd der school te Blesse te worden. De allereerste vraag van den schoolopziener was: "wie moet morgen In Buitenpost zijn op het examen voor Kooten?" Toen bleek, dat het zulks met de meesten het geval was, beloofde hij het examen zoo te zullen bekorten, dat wij 's avonds in ieder geval Leeuwarden weer konden bereiken. Zoo gebeurde het dan ook. In een lomp vierkanten bak, verdeeld in 4 à 5 appartementen, waarin men door overklimming van de rugleuning naar elkaar toe kon komen, onderhielden wij elkaar over het gemaakte werk, waarbij ik tot de droeve ontdekking kwam, dat ik de uitkomst van een ingewikkelde breukensom fout had en dat ik mij vergist had in de bewerking van eene aritmetische reeks. Ik sliep de volgende nacht bij een kennis te Leeuwarden, wat een fortuintje voor mijn beurs was, en 's anderen morgens bereikten wij, weer in zoo'n grooten bak, maar nu in veel grooter aantal, tijdig Buitenpost. Van een klerk van de secretarie, dien ik kende, daardat hij

uit Menaldumadeel kwam, hoorde ik dat er niet minder dan 65 liefhebbers waren, wat niet bepaald aanmoedigend was. Van het examen schrijf ik maar niet – misschien komt dat later eens, als de redactie 't wil opnemen. Alleen dit: die examens waren tamelijk eenvormig en meestal lang van duur. Dat was ook in Buitenpost het geval, zoodat alleen de omwonenden nog thuis konden komen. De anderen werden althans gedeeltelijk, bij de burgers ondergebracht; waardoor ik bij mijn kennis, de klerk, te lande kwam".

De volgende dag

„'s Anderen morgens gingen de meest kapitaalkrachtigen van den trein gebruik maken en wij - zoo'n man of 12 - zetten den stap er in naar Leeuwarden, ieder met een paar bij den bakker gekochte broodjes in den zak. Die terugreis zal ik nooit vergeten, want na afloop van 't examen, op kosten van de gemeente, en opgeluisterd door de tegenwoordigheid van raadsleden, schoolcommissie enz., een tamelijk druk napret gehad. Het ontbrak ons daar aan niets. Maar nu deed ieder zijn best om de fleur er in te houden en natuurlijk werd ook eens gepleisterd, want wij hadden den tijd.

't Was Zaterdagmorgen en eerst Maandagmorgen riepen de werkzaamheden ons weer. In het Boschhuis op Bergumerheide pauseerden wij eenige oogenblikken en vermaakten ons met het zoogenaamde papegaai-blazen. Een stopnaald, met een wollekje in 't oog vastgemaakt, werd door een holle buis geblazen in de richting van een schijf, die aan den wand hing en in ronde kringen was verdeeld. Trof men het middelpunt, dan gaf dat de hoogste punten; naar de kanten daalde het cijfer af. Ik veronderstel, dat het spel tegenwoordig, zelfs in de afgelegene streken, wel in de vergetelheid is geraakt. Quatrebras en Hardegarijp passeerden wij, maar op Zwartewegsend moest er in den vorm van een enkel glaasje à 5 cent, een afzakkertje wezen, omdat enkelen daar het gezelschap verlieten. In Leeuwarden ging het restant uiteen met een 'tot weerzien' en ik begaf mij naar Engelum, om uit te slapen bij mijn ouders om Zondagavond weer naar Dronrijp te wandelen".

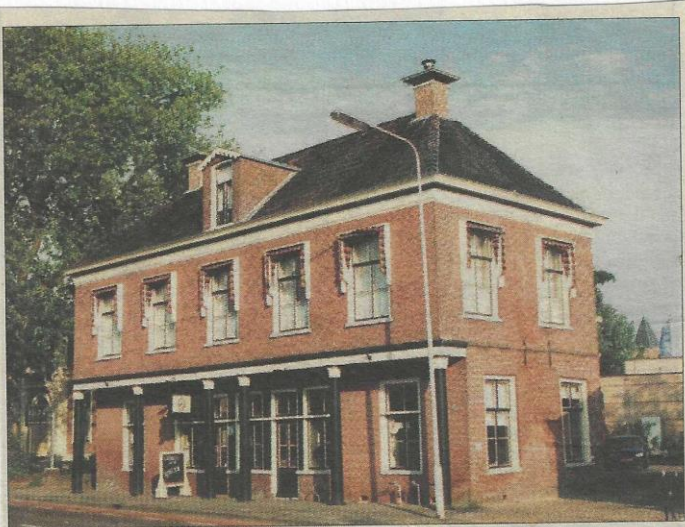
"Al te bescheiden en timide?"

"Enkele dagen later vertelde de krant mij, dat ik niet op de nominatie voorkwam, wat ik trouwens ook niet durfde te hopen, maar een troost vond ik toch in een schrijven van den klerk uit Buitenpost, dat mijn naam op no. 9 van het 12-tal stond. Men had eerst besloten, het 12-tal nog eens op te roepen, maar dat plan laten varen en een 6-tal opgemaakt. Zoo leverde mijn examenreis naar Buitenpost geen resultaten op, maar mijn voordeel deed ik er toch mee.

Te midden van mijn collega's sollicitanten had ik opgemerkt, dat ik een beetje al te bescheiden en timide was, niet genoeg zelfvertrouwen had en ik besloot te beproeven, daarin verandering te brengen".

Naar Gaast

Dit was één van de reizen die Jan van Dijk in 1872 maakte. Aan het vergelijkend examen voor de betrekking te Gaast had Van Dijk zeker plezierige herinneringen. Vanaf Harlingen werd de reis per voet met dertien man gemaakt over de zeedijk naar Makkum, waar het examen werd gehouden. "Het examen begon laat - de schoolopziener kwam met een rijtuig van Harlingen en had pech gehad - en het eindigde vroeg, vooral bij het schriftelijk werk twee vliegen in één klap te slaan, b.v. een stijlopstel over een geschiedkundig onderwerp en sommen op 't gebied van natuurkunde en vormleer. Het gemeentebestuur was royaal. Die 't hebben wilde, kon onder het laatste schriftelijk werk een bittertje krijgen en na afloop van het examen wachtte ons een welvoorzene tafel met, nota bene, de man een flesch wijn. Het allerlaatste werk was zingen. Alle 13, stonden wij op eene rij, elk met een briefje, waarop het nummer van het stukje, dat hij moest zingen. Toen 't aan mij toe was, waren er al twee verongelukt en anderen hadden hordende en stootende het einde bereikt. Ik zocht mijn nummer op in 't boekje en hoe kon 't zoo treffen, 't was de 'Omnibusknol', die nimmer op hol gaat. De schoolopziener vroeg mij,

Recente opname van het gebouw met de pilaren (ook wel Gerbo-zalen genoemd) aan de Voorstraat 26 te Buitenpost. Hier was destijds het gemeentehuis van Achtkarspelen gevestigd, waar de sollicitant voor hoofdonderwijzer te Kooten, Jan van Dijk, in 1871 zijn vergelijkend examen aflegde. (Foto: D.R. Wildeboer)

(Noorderdwarsvaart) te krijgen. Jan stond op nummer 2 van de voordracht, maar nummer 1 was wat al te jolig geweest en had men de voorkeur aan hem gegeven. Op 19 december 1872 stapte hij ook in het huwelijksbootje en wel met de 25-jarige Jantje Jans Miedema, afkomstig van Dronrijp. Toen hij zijn memoires omstreeks 1929 in de krant liet plaatsen woonde hij als gepensioneerd hoofdonderwijzer in Twello en had de 82-jarige leeftijd bereikt.

of ik op noten of op woorden wilde zingen, wat hij trouwens aan allen deed, en ik gaf heel nederig te kennen, dat ik 't op woorden wou beproeven. Maar ik kende ze van buiten, want 't stond te Dronrijp juist op 't zangbord. Of 't eerlijk was,

daarover brak ik mij, als sollicitant, mijn hoofd niet".

Doel bereikt

Nog in hetzelfde jaar slaagde Jan van Dijk er in om een benoeming als hoofd van de school te Drachten

Bronnen: Leeuwarder Courant, Tresoar te Leeuwarden en gemeentearchief van Achtkarspelen.
DIT WAS EEN PUBLICATIE NAMENS DE STICHTING OUD-ACHTKAR SPELEN

TAFEL van vergelijking van de mate der Kundigheden van de Sollicitanten naar de Openbare Lagere School te *Kooten* geëxamineerd den *25 November 1871*

Volgnummer.	N A M E N.	Lezen.	Zingen.	Muzik.	Schrijv.	Spel- en Taal- kunde.	Onderwijz.	Reken- kundig- Theorie.	Stijl.	Reken- kundige Voorstell.	Algemeene Geschiedenis.	Vattel. Geschiedenis.	Aardrijks- kunde.	Natuur- kunde.	Over- leer.
1	<i>H. Arkema</i>	3	2	-	2	3½	1½		3	3½		1½	½	1½	½
2	<i>H. Bartels</i>	2	1½		2½	3½	1½		3	4		2	1½	1½	2
3	<i>J. Bakker</i>	3	1½		1	3	2		4	6		3	1½	1½	1½
4	<i>A. Bleeker</i>	2	0		2	3½	1½		4	2		3	2	2	1
5	<i>B. Boersma</i>	4	1		3	3½	2		3½	4½		2½	2	2	1
6	<i>J. Bouen</i>	2½	2		2½	3½	1½		4	4½		2½	½	2	½
7	<i>J. Boersma</i>	3	2½		2½	3½	3		4½	4		3½	2½	2	2
8	<i>Jan van Dijk</i>	4	1½		1½	3	2½		4	4½		2	1½	2	1
9	<i>Eike Lykstra</i>	4	2		2	3½	3		3½	6		2½	2½	2	1
10	<i>J. W. Lykstra</i>	3	2		3	4½	1½		3½	5		4	1½	2	2

Uitslaglijst vergelijkend examen in alfabetische volgorde, waarop Jan van Dijk bij nummer 8 staat. (uit: gemeente-archief)

Hoofdonderwijzer.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN ACHTKAR SPELEN roepen bij deze op Sollicitanten voor de vacante Betrekking van HOOFD-ONDERWIJZER aan de Openbare Lagere School te Kooten, aan welke Betrekking is verbonden eene jaarwedde van f 600 met vrije Woning en Tuin, om zich, onder overlegging der vereischte stukken, met franko brieven te adresseren aan den Burgemeester dezer Gemeente te Buitenpost, vóór den 15 November 1871.

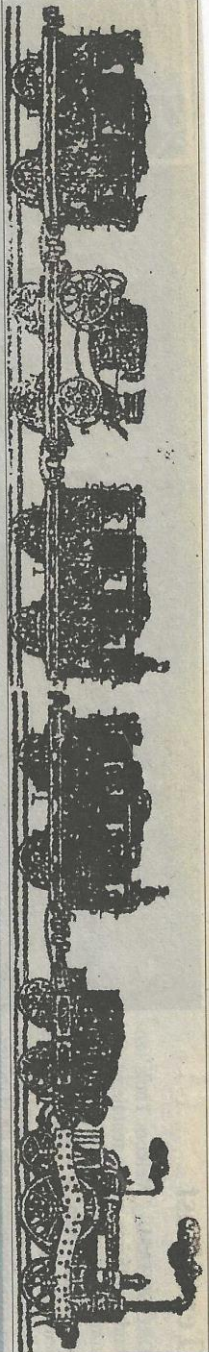
De dag, waarop het vergelijkend examen zal worden gehouden, zal later aan de belanghebbers worden bekend gemaakt.

De vorige Onderwijzer was tevens Koster en Voorzanger bij de Hervormde Gemeente te Kooten en genoot voor de waarneming van die Betrekking jaarlijks f 80 en eenige verdere emolumenten.

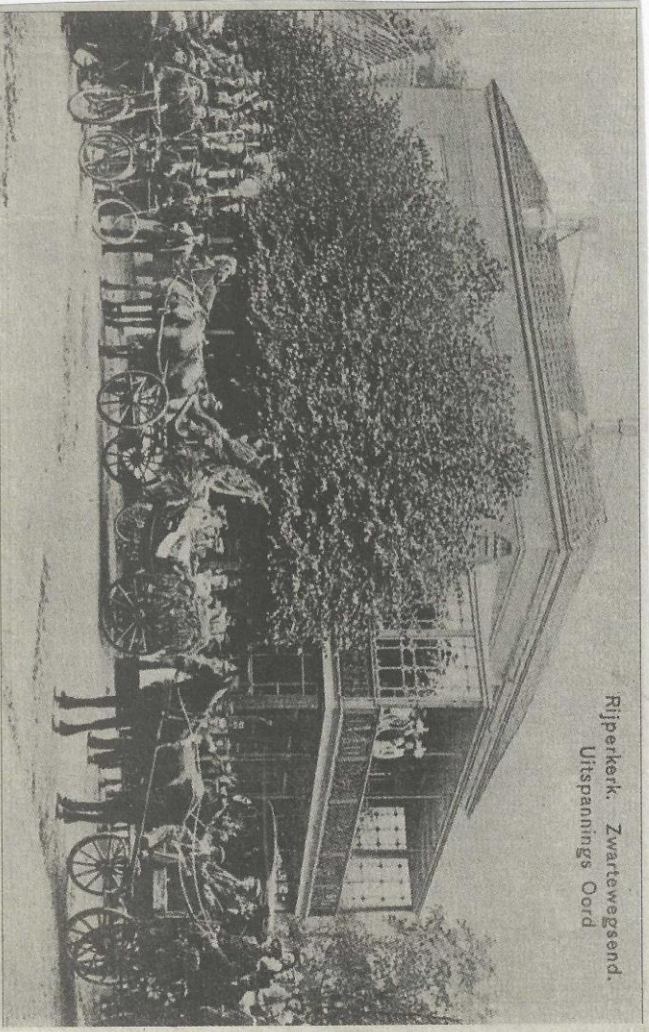
Buitenpost, den 21 October 1871.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
 Wm. HELLEMA, *Burgemeester*
 F. v. D. SCHAAF, *Secretaris.*

Oproep in de L.C. voor de vacature in Kooten. De sollicitant met de hoogste punten op het vergelijkend examen werd benoemd. Behalve zijn jaarwedde e.d. stond in het benoemingsbesluit vermeld: "Jaarlijks zullen 3 weken vakantie worden gehouden, t.w. paasch-, pinkster- en kerstweek".

Zo moet ongeveer de trein er hebben uitgezien rond 1871. Jan van Dijk beschrijft een wagon als "een lompen vierkanten bak, verdeeld in 4 à 5 appartementen".

Rijperkerk. Zwartewegsend.
Uitspannings Oord

Uitspanningsoord op Zwartewegsend onder Tietferk. Hier dronk onze sollicitant in 1871 een glaasje 's 5 cent.